

Christian Friderik Hagerup.

(Kort biografi på Høitidsdagen 26de februar 1937 av JOH. D. LANDMARK).

Høitidsdagens minnejeton er i år preget over den tredje i rekken av de menn, som har ledet Videnskabers Selskab, nemlig Christian Friderik Hagerup, stiftsprost og sogneprest til Domkirken. I den eldste tid var betegnelsen «præses» en ren ærestitel, svarende til den senere terminus «protektor», som først innkom i statutene av 1815. Den fungerende præses kaltes altså inntil Carl Johans tid «vicepræses». Efter Gunnerus fulgte i 1773 stiftsprost Ole Irgens [1], som i 1779 blev biskop i Bergen. I Selskabets historie var dette tidsrum en vanskelig overgangsperiode, som ved en annen leilighet krever sin særlige omtale. I de følgende elleve år står så Selskabet under stiftsprost Hagerups ledelse.

Christian Friderik Hagerup var født i Trondheim 31te juli 1731, sønn av biskopen Eiler Hagerup. Begge hans foreldre døde, mens han var barn. Fra tolvårsalderen blev han opdratt hos en pårørende, borgermester Hagerup her i byen. Slekten har som bekjent gitt vårt land en rekke fremtredende menn. Efter arkivar Finne Grønns undersøkelser [2] må den nedstamme fra en innvandret hollandsk falkefenger Adrian Rockertsønn, kalt «Falkener», sluttelig borgermester i Trondheim, død omkring 1596. Navnet Hagerup synes innkommet ved giftermål med den opprinnelig danske slekt Hagerup.

Stiftsprost Hagerup hadde været elev ved Katedralskolen under Benjamin Dass som rektor. Han blev student i 1749. Gode familieforbindelser hadde tidlig åpnet ham adgang til formående kretser i Kjøbenhavn. Hans musikalske evner vakte oppmerksomhet hos den aldrende Holberg, som gjorde ham til deltager i sine fløitepartier. I 1755 kom han tilbake til Trondheim og blev så våren 1759 ordinert av biskop Gunnerus til misjonær for finnene i Saltdalen. Hagerup har ved den anledning skrevet et egenhendig vita, som nu finnes i Statsarkivet [3].

Noen langvarig umiddelbar påvirkning av Gunnerus kan han ikke ha mottatt. De har ikke været sammen i Trondheim mere enn knapt et halvt års tid, før Hagerup drog nordover til Salten. Men i kretsen av de kirkemenn som stod under direkte påvirkning av Gunnerus, er Hagerup en av de mest fremtredende. I Nordland la han sig efter botanikk, og fagmannen Ove Dahl ut-

taler om ham, at han synes å ha været en av stiftets naturkyn- digste prester. Sine innsamlede og systematisk bestemte planter sendte han til Gunnerus. Likeledes gjorde han ved leilighet zoologiske iakttagelser [4]. Med iver tok han sig av sin virksomhet for finnene, fikk istand glossarium og grammatikk over deres dialekt til bruk for Knud Leems arbeider. Da Hagerup var blitt vicepastor i Skjerstad, som dengang hørte inn under Bodø prestegjeld, kom han i et meget vanskelig forhold til sognepresten, den ryktbare titulærbiskop Nicolaus Christian Friis, kjent som grisk forpakter av den kirkelige fisketiende i Nordland. Og da han så blev beskikket til prost over Salten, grep han inn overfor de skandaløse forhold ved Friis' embedsmessige pengetransaksjoner. Som prost innsendte Hagerup anklageberetning til biskopen, altså Gunnerus, som igjen anmeldte saken for misjonskollegiet i Kjøbenhavn. Friis reiste straks dit ned og opnådde der ved sin personlige inngripen og økonomiske posisjon et kongelig reskript, som befalte undersøkelsen mot ham innstillet. Imidlertid måtte han opgi embedsstillingen i Bodø og de bedragerske sportelinntekter, som han her hadde forskaffet sig, falt således bort. For så vidt opnådde Hagerup, at der blev slutt med de korruperte forhold. Friis satte aldri senere sine ben i Nordland [5]. Under sin embedstid i Skjerstad fikk Hagerup istand en rekke lokalhistoriske optegnelser til grunnlag for en beskrivelse over Salten. Dette kildemateriale har han innført i en egen protokoll, nu i Statsarkivet her i byen, «Skjerstad sognepresters gamle kaldsbog». Herav er offentliggjort hans «Series pastorum i Skjerstad kald», som finnes i «Personalhistorisk Tidsskrift» for 1892. Men utgivelsen er til dels mindre nøiaktig.

Ifølge Videnskapsselskapets eldste protokoll pag. 4 blev Hagerup innvalgt som medlem den 29de januar 1768 på Selskabets første høitidsdag. Høsten efter blev han utnevnt til sogneprest ved Vår Frue kirke og var derefter inntil Gunnerus' død hans samtidige her i byen. Nu faller dette i den periode, da biskopen opholder sig i Kjøbenhavn, nedkalt av Struensee for å reformere Universitetet og skoleforholdene. Som bekjent blev Struensee styrtet, og Gunnerus kunde enda mindre hos det nye, Guldbergske, styre vinne noen interesse for sine planer om et universitet i Norge. Skuffelsen herover må vel ha gjort sig tydelig gjeldende også for Hagerup under hans forbindelse med Gunnerus i biskopens siste leveår. På Videnskapsselskapets årsfest efter Gunnerus' død var det Hagerup, som holdt talen og for så vidt trådte frem som hans efterfølger.

Men biskop blev den daværende stiftsprost her i byen Marcus Frederik Bang. Og Hagerup har vel dengang ønsket og ventet, at han nu skulde overta stiftsprostembedet. Men heri blev han skuffet. Som stiftsprost efterfulgtes Bang av sin svigersønn, den daværende sogneprest til Fåberg, Ole Irgens, forøvrig en i samtiden meget ansett teolog. Denne nye konstellasjon innenfor byens prestelige embedsorden huet imidlertid ikke Hagerup. Han søkte sig til Bergen som sogneprest til Nykirken og blev utnevnt til dette embede allerede i januar 1774. Her fant han sig vel til rette. Musikalsk anlagt som han var, kom han i forbindelse med kunstinteresserte og litterære kretser, Claus Fasting og hans omgangsfeller. Da nu imidlertid stiftsprost Irgens i Trondheim i 1779 utnevntes til biskop i Bergen, blev Hagerup samme år uten ansøknings overflyttet til det efter Irgens ledige embede. Og som stiftsprost virket Hagerup i Trondheim inntil sin død. I 1779 opnådde han den teologiske doctorgrad ved en oppbyggelig preken-avhandling på latin efter tidens fordringer [6]. Hans teologiske standpunkt synes å ha været en jevn og sinnslukevektig ortodoksi.

Hagerups præsidium i Videnskapsselskapet faller fra 11te mai 1780 til 26de juli 1791 [7]. I denne tid skjer der to fremtredende begivenheter, nemlig mottagelsen av Gerh. Schønings bibliotek høsten 1781 og Videnskapsselskapets innflytning våren 1787 med sine samlinger og representasjonsmøter i egne lokaler, nemlig i Katedralskolens nye bygning, som dengang nettopp var opført og med den uttrykkelige bestemmelse å tjene også til Videnskapsselskapets formål. Det var derfor i denne sal, hvor nu vi er forsamlet, at Hagerup 14de juli 1788 på Selskabets vegne holdt sin i samtiden og for efterslekten ryktbare tale til kronprinsregenten, den senere kong Frederik den 6te, om opprettelsen av et norsk universitet.

Innvielsen av selve skolen fant sted på kongens fødselsdag den 29de januar 1787. På grunn av biskop Bangs svakhet var det stiftsprosten, altså Hagerup, som ledet høitideligheten. I Selskabets eldste protokoll omtales dette uttrykkelig, og derpå heter det: Efter at denne Handling var til ende og Videnskabers Sælskab var overdraget de Værelser, som hans Kongel. Majestät havde bevilget samme til Forsamlinger, Bibliothek og Natural Cabinet, trinede Sælskabet med den hele talrige Forsamling op paa den store og prægtige Forsamlings Sahl for at bivaane den anden højtidelige Act, da hans Kongelige Høiheds Arveprins Friderichs og Sælskabets høje Præsidis prægtige Portrait, som højstsamme haver skjænkt Sælskabet blev af vice Præsens Hr.

Doctor Hagerup efter en af ham holden kort Tale og understøttet af Selskabets Medlem Hr. Lieutenant von Rosbach, der havde opført den nye Skolebygning, og dets Secretær Hr. Parelus under Instrumenters Lyd opsat paa det fornemste Sted i samme Sahl. — Som bekjendt henger dette billede fremdeles i festsalen. Det er ett av kunstneren Jens Juels mest representative malerier.

Ved innvielsen av Katedralskolen var imidlertid Videnskaps-selskapet enda ikke flyttet inn i sine lokaler, alt stod tomt, og det var først i det følgende år 1788, atter på kongens fødselsdag, at Hagerup som præses ved en særlig høitidstale uttrykkelig innviet til sitt bestemte bruk også den del av bygningen som var tildelt Videnskapsselskapet. Merkelig nok finnes ikke dette protokollert, men referat av festligheten har man i Trondhjems Adressekontors Efterretninger: I Talen blev vist det Guddommelige Forsyn til Videnskabernes Udbredelse blandt Nationerne. Før og efter blev af det Musikalske Selskab opført en smuk og passende instrumentfal og vocal Musik.

Vi går nu over til Hagerups innsats for oprettelsen av et eget norsk universitet. Ved selve den grunnleggende åpningstale i Selskabet som offentlig institusjon på dets første høitidsdag i 1768 hadde Gunnerus uttrykkelig fremhevet savnet av et norsk universitet [8]. Da så den unge kronprinsregent, sommeren 1788, foretok sin store reise til Norge, lå det nær, at Videnskabers Selskab skulde fremholde kravet på nytt. Naturforskeren Hans Strøm, nu sogneprest på Eiker, hadde av eget initiativ i et brev vendt sig direkte til regenten. Og fra dansk hold hadde den fremtredende forfatter godseieren Tyge Rothe i kraftige ordelag gjort sig til talsmann for det norske universitet. Det var i hans skrift «Danmarks og Norges Fordringer til hinanden i Anledning af Kronprindsens Reise til Norge.» Man bør erindre den historiske situasjon. Ved et personlig kup i 1784 hadde den 16-årige kronprins styrtet det Guldbergske styre, trengt sin stemor — enkedronningen — og arveprins Frederik bort fra deres maktstilling. Og 20de juni 1788, umiddelbart før han tiltrådte sin reise til Norge, hadde kronprinsen som regent stadfestet ophevelsen av stavnsbåndet i Danmark. Det var den store bondefrigjørelse. Som den 20-årige representant for en ny tid kom kronprinsen til Norge.

I «Trondhjems Adresse-Contoires Efterretninger» heter det om Selskabets møte den 14de juli, at det efter taffelet behagede fyrsten at tage den nye bygte smukke latinske skole i oiesyn og derefter tillige med de høifyrstelige Durchlauchtigheder at be-

ære Videnskabers Selskap med sin høieste og høie nærværelse, hvor vicepræses hr. Dr. og Stiftsprost Hagerup holdt en grundig og smuk tale, hvilken i gjenpart blev overleveret hans Kgl. Høihed.

Talen er selvfølgelig bygget op efter tidens hele manér, oratorisk lovprisende enevoldsfyrsten. Men ut av denne panegyrikk glir Hagerup efter hvert over til et inntrengende krav, som best karakteriseres ved hans egne ord i sammentrengt referat: Naadigste Kronprinds! Lykkelig er det Land, hvor Førsten modtages som Huusfaderen i en elsket Familie, hvor han reiser for at see og gavne det Folk, han med Tiden skal styre som Fader. Deres Kongelige Høihed værdiger idag med Deres høieste Nærværelse at benaade et Selskab, stiftet under Deres Kongelige Herr Fader, hædret med hans Navn og hans Søns Beskyttelse, understøttet, begavet, benaadet af hans kongelige Herr Broder. Hvor passelig, at vi med Deres Kongelige Høiheds naadigste Tilladelse, bevidne Kronens Arving vor underdanigste Taknemmelighed. Hvor passelig, naar Deres Kongelige Høihed tillader det, at vi bruge disse Øieblikke for at forestille vor endnu voxende Trang. Fra beklemte Hjerter briste Sukke frem midt i Glæden. Publicitetens Ven har hørt dem, og han vil bønne dem; det spaae Alle saa sikkert, som vi spaae Dem Tronen. Lenge, lenge har Norge sukket efter et Universitet. Hans Majestæts Provinser have et Universitet! — Det er Universitetet i Kiel for hertugdømmene Slesvig-Holsten, som Hagerup tenker på. — Men, fortsetter han: Dette hele Kongerige har intet. Giv Norge et Universitet! Kronens Penge begjære vi ikke dertil. Kiøbenhavns Stiftelser ønsker vi ubeskaarne, fra hundrede gavmilde skal Summer i en Hast tilveiebringes. Vor hedrede Vens Thomas Angells rige Stiftelse, som vi have at takke for dette smukke Ly for Minervas Sønner, rækker vel og dertil en hjelpende Haand. Norges Fædre, som opfostre deres Sønner til Kundskab, skal straks opreise Bygningen. Stedet, Planen og Udførelsen anbefale vi allene Deres Kongelige Høihed. Mit Kald i dette Selskab, min Kierlighed for det Folk, jeg tilhører, min Pligt til at tale, hvad jeg er overbevist om, dette gjør mig frimodig at anraabe Dem ved Deres Stammes Ære, ved Deres Folks Lyksalighed, om dette uskatterlige Klenodie. Skyd tilbage enhver, som vil legge Hindring i Veien for os. Grunde derimod kan ei gives uden Skingrunde. Tro ikke, at Kierlighed bliver varmere ved at berøve os alt, hvad vi helt siden Rigernes Forening forgjæves har anraabt om. Hædre vort Kongerige med et Universitet. Lad

alle Vanskeligheter forsvinde for det eneste, det kraftige Ord: Jeg vil!

Det er denne Hagerups inntrengende appell, som bevarer hans navn for efterslekten, og i forbindelse med hans tale også de tanker, som han derefter fremsatte om universitetets anlegg og virksomhet. De peker nemlig på en ganske eiendommelig måte fremover mot nutiden og har sin særlige historiske interesse under hensyn til Norges tekniske Høiskole, at den nu har sin virksomhet her i byen. Ut på høsten 1788 lot Hagerup i Rahbeks tidsskrift «Minerva» offentliggjøre et «Brev fra en ven i Trondhiem til sin ven i Kjøbenhavn» [9], og her gjør han nøiere rede for sine tanker om universitetet. Det som man leser med størst interesse, er hans uttalelser om de lærerkrefter, som han vil tillegge universitetet. Professoratene skal i hvert fall være 14, nemlig følgende: 1 i matematikk og astronomi, 1 i mekanikk, maskinlære og fysikk, 1 i naturhistorie, botanikk og økonomi, 1 i kjemi og mineralogi, 1 i filosofi, 1 i historie og politikk, 2 i medisin, 2 i rettsvitenskap, 1 i gresk, 1 i latin og 2 i teologi, som tillike skulde omfatte de østerlandske sprog. — Som man ser, vidner denne plan om en sterk innstilling i retning av de eksakte naturvitenskaper og ingeniørfagene. Hagerup er for så vidt en representant for opplysningstiden. Og dette trer også tydelig frem i hans følgende overveielser. Til sammenligning skal her anføres, at universitetet i Kjøbenhavn i 1788 hadde 22 professorer, og derav var der 1 i matematikk og astronomi, 1 i matematikk og en professor extraordinarius i økonomi og naturhistorie. Men utenfor det rent medisinske var disse tre de eneste representanter for de eksakte vitenskaper og naturforskningen. Mineralogien hørte ikke hjemme i Danmark. Her i Norge hadde vi bergseminariet på Kongsberg, og tidens ingeniører var å finne blandt hærens offiserskorps. De matematiske vitenskaper var militære.

Da Hagerup orienterer sin tankegang ut fra sitt nordenfjelske bosted, er det naturlig gitt, at han legger sitt vordende universitet i Trondheim. I denne forbindelse er også hans følgende ord av interesse: Det kongelige norske Videnskabs Selskab kunde også komme sig af den Dvale, det saa længe har lagt [!] i, ved en saa vigtig Tilvext af virksomme Lærde. Af dem bestyret og understøttet vilde denne herlige Indretning for Fremtiden ikke mere gaae i Staa, men ved gode og ikke altfor vidtløftige Afhandlinger vilde Selskabet vist komme til at kappes med ethvert andet af samme Art.

Noe av det, som Hagerup særlig fremhever, er den vanske-

lighet norske studenter har for å erholde et skikkelig reise-stipendium til utlandet. Han sier, at det i manns minne er en uhørt ting, at noen fra vårt land, understøttet av Kjøbenhavns universitet, har opholdt sig ved fremmede universiteter. — Hvor meget rett han kan ha hatt i dette klagemål, tør jeg ikke ha noen grunnnet mening om. Men han utvikler saken videre, og også her kommer hans innstilling i praktisk og naturvitenskapelig retning til å gjøre sig gjeldende. Det vordende norske universitet bør årlig sende ut et par unge stipendiater til Europas fornemste steder. Også her er han opplysningsmannen. «Hovedbestemmelsen for deres Reiser maatte være at indsamle de nøiagtigste Efterretninger om de nyeste Opdagelser i de for Norge mest gavnlige praktiske Videnskaber, saasom i Maskinvæsenet, Fysik, Matematik, Astronomi og Naturkundskab. Og naar dette ikkun skede, saa maatte de Danske længe nok reise paa Teologien, arabiske Manuskripter og uddøde Sprog». Man vil vel hverken i den naturvitenskapelige eller enn si i den humanistiske klasse uten forbehold skrive under på denne stiftsprestens uttalelse. Men som uttrykk for sammenhengen mellom opplysningstiden og hele den realvitenskapelige kulturutvikling fra 1850-årene inntil nu har Hagerups ord en særlig betydning. Det universitet, som han tenker sig, måtte i konsekvens av sitt anlegg ha været utbygget videre som en enhet av et gammelt universitet i klassisk forstand og en moderne teknisk høiskole. Hans krav til det ytre anlegg er beskjedne: «For det første behøvede man ikke her [i Trondheim] nogen særskilt Bygning, da Professorernes sædvanlige og høitidelige Forsamlinger kunde skee i vor prægtige Skolebygningens store Værelser. Dog blev det fornødent af Muur at opføre et Huus til fri Bolig for de meest trengende Studentere. — Den vigtigste Bygning blev vel et chymisk Værksted (Laboratorium)». Hvis stiftspresten fra 1788 nu efter 149 års forløp kom tilbake til sin stiftsstad og inntok sin plass i denne forsamling, vilde han med kollegial samfølelse kunne hilse på professorene både i mekanikk, maskinlære og fysikk, og jeg skulde tro generalsekretæren med fornøielse vilde forevist ham det «chymiske laboratorium», som Hagerup erklærer for den viktigste bygning.

Som fungerende præses forestod Hagerup utgivelsen av de to store kvartbind fra 1780-årene av Selskabets Skrifter. I den tilstøtende periode før og efter Hagerup er Skrifterne sammen-skrunpet. — Imidlertid blev han ved sekstiårsalderen hjemsoekt av sykighet. Han trekker sig da tilbake fra sin stilling som præses «formedelst elde, svaghed og embedsforretninger». De

følgende 6 leveår var han plaget av tiltagende sykdom, hvorunder musikken blev hans stadige tilflukt. Når hans profilkontur er bevart til våre dager, skyldes dette en foranstaltning av «Trondhiems musikalske Selskab», som bestod i årene efter 1786. Sammen med profilmedaljonger av Bredal, Berlin og konrektor Thams finnes derfra på Museet også Hagerups medaljong, utstyrt på samme måte, men øiensynlig av noe senere opprinnelse. Denne gjengivelse av hans trekk ligger til grunn for aftenens minnejetong.

Stiftsprost Hagerup døde her i byen 30te juni 1797.

HENVISNINGER OG NOTER

- [1] Kongelige norske Videnskabers Selskabs Protocol begyndt den 29 Januarii 1768, pag. 20, 12 Apr. 1774.
 - [2] Norsk personalhistorisk Tidsskrift B. 3, pag. 426 flg. Oslo 1926.
 - [3] Trondhjems Biskops Ordinationsprotokol 1746-69.
 - [4] Kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter 1895, pag. 122-123. Trondhjem 1896.
 - [5] Jevnfør ANTON FRIDRICHSEN's redegjørelse i Norsk biografisk Leksikon B. 4, pag. 287 flg. Oslo 1929.
 - [6] Dissertatio fiduciam fidelium exhibens. Kiøbenhavn 1779.
 - [7] Samme protokoll som ved henvisning 1, pag. 57 og 113.
 - [8] Norske Videnskabers Selskabs Skrifter 4de Deel, pag. 20. Kiøbenhavn 1768.
 - [9] Minerva. Et Maanedsskrift. 1788, 4 pag. 322 flg. Kiøbenhavn. Også talen til Kronprinsregenten er trykt i samme tidsskrift, 1789, 2 pag. 204 flg. Bibliografi over Hagerups forfatterskap finnes i EHRENCRON-MÜLLER's Forfatterlexikon, B. 3, pag. 343-344, København 1926. Jevnfør HJ. PETERSEN: Bibliotheca Norvegica, B. 3, pag. 531, Nr. 3293. Christiania 1911.
-